

Сэрцам народжаны спеў

НАРОДНЫЯ ПЕСНІ

Штодзённымі клопатамі поўніцца жыццё людское.
Але калі зварухнецца душа чалавека, — толькі песня
здолее спатоліць яе. Шануйце ж песні свае.

Максім Багдановіч.

1. Чаму кожны народ шануе і зберагае сваю спадчыну?
2. Што вы ведаеце пра народныя (фальклорныя) песні? Чым яны адметныя?
3. Калі выконваюцца народныя песні?

Наша народная песня нарадзілася з сэрца, вуснаў усяго беларускага народа.

Песня — вершаваны і музычны твор для выканання голасам (спявання).

Песні наш народ складаў на працягу вякоў у розныя моманты свайго жыцця. Ён увасабляў у песнях радасць і слёзы, смех і гора, долю і нядолю. Песня народная поўніцца шчырымі пачуццямі, у ёй, быццам працавітымі пчолкамі, сабрана ўсё багацце красы і непаўторных узораў роднага слова.

З пакалення ў пакаленне народ ад дзеда — унуку, ад унука — праўнуку перадаваў у песні глыбокую праўду жыцця. Толькі кожнае новае пакаленне да дзедавай навукі-песні давала свой погляд на жыццё, свае боль і жаль, смутак і радасць.

Таму для нас народная песня такая зразумелая, родная, блізкая сэрцу. У ёй мы чуем і клопат маці, і радасць брата, і надзею сястры, і свае ўласныя сны. Наша песня народная гучала ўлетку пры кожнай працы — ці то на полі, ці то на лузе, ці ў лесе, ці ў садочку. А прыходзіла зіма — дзьмулі халодныя вятры і завеі — народная песня тулілася пад страхой — у цеснай беларускай хатцы, жыла ў ёй разам з людзьмі, з іх думкамі і жаданнямі. Сэрцу чалавечаму песня дае ўцеху, а дзеткам, якія слухаюць яе, — жывую навуку (*Паводле Цёткі*).

Народная (фальклорная) песня — песня, створаная народам.

У залежнасці ад жыццёвага прызначэння народныя песні ўмоўна падзяляюць на абрадавыя і пазаабрадавыя. Надзвычай багатыя беларускія **абрадавыя** песні. **Сямейна-абрадавыя** песні суправаджалі найбольш значныя падзеі ў жыцці чалавека: нараджэнне, вяселле (шлюб), смерць. **Каляндарна-абрадавыя** песні выконваліся падчас свят, вызначаных земляробчым календаром селяніна — сейбіта і хлебараба. Сваім зместам і вобразамі гэтыя песні спалучаны з працоўнай дзейнасцю чалавека, яго адвечнымі клопатамі пра ўраджай як аснову жыцця, дабрабыту і шчасця. Пры дапамозе спеваў, танцаў, замоў нашы продкі імкнуліся паўплываць на сілы прыроды, каб своечасова засеяць ніву, вырасціць і сабраць добры ўраджай, палепшыць свой лёс. Каляндарна-абрадавыя песні надавалі святам весялосць, забаўляльнасць, непаўторнасць.

На першы погляд можа падацца, што народныя песні вельмі простыя па змесце, нешматслоўныя, асобныя словы і выразы ў іх паўтараюцца. Але гэта не так. Песні найперш выконвалі магічную ролю: людзі звярталіся з просьбамі, пажаданнямі, заклінаннямі да сіл прыроды, стараліся пераканаць іх, задобрыць, улагодзіць.

Нашы продкі ўшаноўвалі Каляду, Купалу, прасілі спрыяння ў гаспадарцы, ладу ў сям’і, добрага здароўя сваім родным, шчаслівага лёсу дзецям. І каб быць лепш пачутымі, свае просьбы шмат разоў паўтаралі.

Пазаабрадавыя песні не былі звязаны з пэўнымі датамі, святамі або гульнямі. Іх спявалі ў розных жыццёвых абставінах: на працы і ў час адпачынку, дома і ў полі, прылюдна і сам-на-сам. Гэтыя песні зразумелыя і блізкія ўсім людзям, у іх выявіліся лепшыя рысы беларускага нацыянальнага характару.

Прыгажосць песні можна адчуць, калі яна гучыць, спяваецца. Словы лепш успрымаюцца толькі разам з мелодыяй.

Надзвычай багаты вобразны лад народных песень. Амаль у кожнай з іх мы сустрэнем словы, ужытыя ў пераносным значэнні, — **тропы**: эпітэты, параўнанні, сімвалы, метафары, увасабленні, гіпербалы.

Найперш дапамагаюць стварыць выразную карціну **эпітэты**. Часта сустракаюцца так званыя сталыя эпітэты, якія ўжываюцца толькі з пэўнымі словамі: поле *шырокае*, зорка *ясная*, ночка *цёмная*, слёзы *горкія*, рукі *белыя*.

У народных песнях надзвычай паэтычныя **параўнанні**, яны сціслыя, выразныя, трапныя: светлая, *як зорка ясная*; чыстая, *як сляза*; прыгожы, *як мясячык ясны*. Напрыклад, дзяўчына звяртаецца да свайго каханага. Звярніце ўвагу: параўнанне выражана словамі без параўнальнага злучніка, і яго не адразу можна распазнаць: *дробным дожджыкам* азначае *быццам дробны дожджык* і інш.

Ты хадзі ка мне ў госці:
Ты лесам ідзі — *дробным дожджыкам*,
Ты лугам ідзі — *буйным ветрыкам*,
Ты ў сад мой — *салавейкаю*,
На двор мой — *ясным сокалам*,
У хату маю — *дружком міленькім*.

Вельмі распаўсюджаны ў народных песнях **вобразы-сімвалы** — знакі, умоўныя абазначэнні з’явы праз вобраз, які нечым нагадвае гэту з’яву. Паэтычнымі сімваламі ў песнях выступаюць птушкі, жывёлы, дрэвы: размова бярозы з лістком сімвалізуе горкае расставанне маці са сваёй дачкой, якую аддаюць замуж:

— А мой жа ты *лісточак*, мой зялёненькі,
Як жа мы расстанемся?
Ветрык павее, цябе пакоціць,
А я тут застануся, дожджыкам абальюся.

Характэрным мастацкім прыёмам стварэння вобразаў у народных песнях з’яўляецца *ўвасабленне* — перанясенне ўласцівасцей жывых істот на прадметы і з’явы прыроды:

*Гаварыла поле шырокае,
Жыта ядраное:
— Жнейкі мае маладыя,
Сярпы залатыя,
Прыходзьце ка мне заўтра рана...*

Сустракаюцца ў песнях і *гіпербалы* — вобразныя выразы, у аснове якіх ляжаць моцныя перавелічэнні (уласцівасцей, якасцей, памераў прадмета або з’явы) з мэтай узмацніць уражанне:

*Дзе каза рогам,
Там жыта стогам,
Дзе каза хвастом,
Там жыта кустом,
Дзе каза нагою,
Там жыта капою.*

Ажыўляюць і ўпрыгожваюць народную песню, надаюць ёй пяшчотнасць, прывабнасць, меладычнасць, лірызм *звароты*, *памяншальна-ласкальныя словы*, а таксама *паралелізмы*, пры якіх дзве з’явы, чым-небудзь падобныя або процілеглыя, раскрываюцца ў супастаўленні, паралельна, у форме разгорнутага параўнання:

*Над ракою ў спакою
Расцвітала каліна,
А ў сяле за ракою
Вырастала дзяўчына.*

Беларускія песенны фальклор надзвычай багаты. У ім — душа нашага народа, светлая, прыгожая, чыстая. Народная песня ва ўсе часы была і застаецца жыватворнай крыніцай для прафесійнага мастацтва.

1. Як узніклі народныя песні? У якія моманты чалавечага жыцця яны звычайна выконваліся?
2. Назавіце віды абрадавых песень. Ахарактарызуйце кожны від.
3. Якія сродкі мастацкай выразнасці мовы найчасцей сустракаюцца ў народных песнях? Прывядзіце прыклады.
4. Калі ёсць магчымасць, запішыце ад старэйшых адну-дзве народныя песні з вашай мясцовасці. Пра што ў іх расказваецца? Калі яны выконваліся?
5. Разгадайце рэбус.

Прыехала Каляда на белым кані...

Прыехала Каляда на белым кані,
 Яе конічак — ясен месячык,
 Яе дружачка — ясна зорачка,
 Яе пужачка — ясна звёздачка,
 Яе вазочак — з тоўстага лядку,
 Яе кажухок — з белага сняжку.

Вы, калядачкі, бліны-ладачкі...

Вы, калядачкі, бліны-ладачкі,
 Ай, люлі-люлі, бліны-ладачкі.
 А калядачкі — да у ліпнічку,
 А прынадачкі¹ — у бярэзнічку.
 А калядачкі, вы барджэй, барджэй²,
 Напачом блінцоў мы з дражджэй, з дражджэй.
 А калядныя бліны ладныя,
 А мікольскія³ — не такоўскія.

¹ Прына́дачка (прына́да) — смачная ежа або ўсё, што прываблівае, вабіць.

² Барджэй (ад бóрзда) — хутчэй.

³ Міко́льскія (бліны́) — тыя, што пякуцца на свята святога Міколы: 19 (6) снежня.

1. Калі спяваюцца гэтыя песні? Што вы ведаеце пра гэта зімовае свята? Раскажыце пра традыцыі (абрады), звязаныя з Калядамі. Прыгадайце дзеянні, што суправаджаюць выкананне песень на Каляды.

2. Якой паўстае Каляда ў песнях? Адшукайце ў тэкстах песень сродкі мастацкай выразнасці мовы (эпітэты, параўнанні, гіпербалы, паўторы), растлумачце іх ролю ў стварэнні вобраза Каляды.

3. Паслухайце два аўдыязапісы песні «Вы, калядачкі, бліны-ладачкі...» — у выкананні ансамбля «Песняры» і спевака Івана Кірчука. Якія эмоцыі выклікала ў вас песня? Параўнайце, як перададзены святочны настрой каляднай песні ў розных выканаўцаў.

4. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны Эдуарда Рымаровіча «Каляды». Які сюжэт ляжыць у яе аснове? Вызначце, які настрой перададзены на карціне. Звярніце ўвагу на падбор фарбаў, постаці калядоўшчыкаў, святочную атрыбутыку. Якая з калядных песень — «Прыехала Каляда на белым кані...» або «Вы, калядачкі, бліны-ладачкі...» — найбольш адпавядае сюжэту і настраёнасці карціны мастака? Абгрунтуйце свае меркаванні.

Э. Рымаровіч. Каляды

5. Паспрабуйце падрыхтаваць калектыўную інсцэніроўку святкавання Каляд (у класе або на школьнай вечарыне) або адшукайце ў інтэрнэце відэазапіс святкавання Каляд у адной з беларускіх вёсак і падзяліцеся ўражаннямі з сябрамі.

6. Прачытайце артыкул «Каляды. Грамніцы», адкажыце на пытанні.

Благаславі, маці, вясну заклікаці...

Благаславі, маці,
Благаславі, маці! У-у-у!

Вясну заклікаці,
Вясну заклікаці! У-у-у!

Адамкнуць зямліцу,
Адамкнуць зямліцу! У-у-у!